

Precizno bombardovanje, široko rasprostranjena steta

*Analiza dva slucaja bombardovanja, industrijskih postrojenja u Pancevu i u Kragujevcu
(za vreme operacije Udružene Snage, Jugoslavija, 1999)*

Sriram Gopal & Nicole Deller
Institute for Energy and Environmental Research

november 2002

23. marta 1999. godine, 19 zemalja članica NATO odobrile su vazdušne napade protiv Jugoslavije i operacija Udružene snage počela je sledećeg dana. To je po drugi put da NATO, za vreme svog pedesetogodišnjeg postojanja, napada jednu zemlju. Ovaj izveštaj ispituje neke od efekata na životnu sredinu usled bombardovanja 1999. u ratu NATO-Jugoslavija, pretežno razmatrajuci dva slucaja. U nekoliko slucajeva za vreme sukoba vitalni delovi industrijske infrastrukture Jugoslavije bili su namerno ciljani i bombardovani od strane NATO snaga. To je imalo dvostruki efekat na civilno stanovništvo. Kao prvo, vitalna postrojenja su onesposobljena i, kao drugo, trajno zagađenje stvoreno uništenjem ovih postrojenja može uticati na veliki broj civila na širokom području u narednim godinama. Da bi se razmotrio tip i domet štete u životnoj sredini izazvane preciznim bombardovanjem preispitana su dva specifična slucaja NATO bombardovanja: industrijsko postrojenje u Pancevu i fabriku Zastava u Kragujevcu. Ovo su dve od četiri lokacije koje je UNEP odredio za "vruće tačke" prouzrokovane bombardovanjem. Izabrali smo ove slucajeve među onim gde je precizno bombardovanje sprovedeno prema nekom od sledećih kriterijuma:

- specifična geografski precizna meta je izabrana mnogo pre samog bombardovanja;
- bombardovanje je uspešno uništilo metu koja je u pitanju, sa malo direktne štete nanete postrojenjima koja nisu bila nameravana da budu uništena;
- direktne žrtve među NATO snagama, kao rezultat bombardovanja, ili su bile male ili nisu postojale.

Nadamo se da će ova studija biti od pomoći budućim naporima da se procene efekti rata na životnu sredinu. Nasa studija je bila, do izvesne mere, olaksana time što je Radna Grupa za Balkan, pod nadležnošću Programa za zaštitu životne sredine Ujedinjenih Nacija, (UNEP/BTF), prethodno proučavala obe lokacije koje smo i mi izabrali. Ali i pored toga mi smo se suočavali sa

ozbiljnim ogranicavanjima u nasem istrazivanju. Podaci koji su neophodni za temeljnu analizu nisu nam bili na raspolaganju ili zato sto nisu postojali ili zato sto nisu bili dati na uvid javnosti.

U Pancevu, bombardovanje je dovelo do ispuštanja velikih kolicina 1,2 dihloretana i zive, zagadjenjem stvorenog vatrama koje su prouzrokovane bombama, i ostalim zagadjenjima zivotne sredine. U Kragujevcu zabrinjavaju prosuti poli-hlorovani bifenili (PHB) koji su isureli u okolinu usled bombardovanja trafo stanica. Steta naneta zivotnoj sredini a prouzrokovana bombardovanjem tih postrojenja je opisana, u detalje, u ovom izvestaju.

Dodatno, ovaj izvestaj preispituje strategiju bombardovanja industrijskih postrojenja u odnosu na uobicajeni medjunarodni humanitarni zakon. Medju naucnicima i javnim radnicima u svetu postoji mnogo nesuglasica po pitanju da li su i NATO akcija u celini, i pojedina bombardovanja analizirana u ovom izvestaju, bili u skladu sa medjunarodnim zakonom. Postoji dovoljno dokaza koji nagovestavaju mogucnost da je NATO prekršio Cetvrtu Zenevsku Konvenciju kao i njen Prvi Dodatni Protokol.

Glavni rezultati studije

1. Do sada ne postoji dovoljan broj podataka da bi se precizno izmerio efekat koji je bombardovanje imalo ili ce imati na zivotnu sredinu i zdravlje stanovnistva.

Usled nedostataka podataka o stepenu zagadjenja pre sukoba, nije bilo moguće uspostaviti pocetne baze podataka. Zato je nemoguće utvrditi tacno koliko je zagadjenje prouzrokovano NATO bombardovanjem i kakvi se nepovoljni efekti po zdravlje stanovnistva mogu ocekivati. Da bi se to odredilo, kompletni statisticki podaci o zivotnoj sredini i zdravlju stanovnistva moraju se staviti na uvid javnosti da bi se omogucilo uporedjivanje uslova od pre i posle rata.

2. NATO bombardovanje jeste izazvalo oslobadjanje znacajne kolicine toksicnih supstanci i pogorsalo postojeću situaciju, koji po svemu sudeci ni ranije nije bila idealna.

Bombardovanje Panceva prouzrokovalo je ispuštanje 1,2-dihloretana i zive, supstanci koje prouzrokuju moguće dugotrajne pretnje lokalnom stanovnistvu i lokalnoj zivotnoj sredini. Ovi primeri jasno pokazuju nenameravane efekte koji mogu biti posledica bombardovanja hemijskih postrojenja, cak i kad su koriscena precizna oruzja.

3. Proces ciscenja postaje sve skuplji i rizik po stanovnistvo se povecava usled velikog zakasnjenja u zapocinjaju ciscenja.

Posto je vreme prošlo i agresivno ciscenje je zakasnelo, problemi oporavka zivotne sredine su postali vrlo kompleksni usled sirenja zagadjivaca. UNEP priznaje da je bolje sprovesti ciscenje pre nego kasnije i izjavljuje: " Troškovi povezani sa ciscenjem zivotne sredine i njenog oporavka vremenom se povecavaju usled povecane infiltracije ili sirenja hemijskih zagadjivaca".

4. Rizik po zdravlje civila moze biti povecan kao rezultat NATO bombardovanja.

Civili su mogli biti podloženi ovim zagađivačima na nekoliko načina koji uključuju inhalaciju, upotrebu zagađenih prizemnih voda i ishranu zagađenom ribom. Iako u nekim slučajevima izlaganje otrovima nije bilo neposredno, postoji sasvim siguran rizik po zdravlje stanovništva.

5. Nedostaju potrebni podaci da bi se procenila sadanja situacija u Pancevu i u Kragujevcu.

Podaci sa terena ili nisu dati na uvid ili ne postoje. Nemoguće je sa sigurnošću utvrditi koji su glavni rizici i koliko njih postoji. Najsveziji podaci koji su korišćeni za ovaj izveštaj danas su stari gotovo dve godine. Zbog toga, sadanji rizik po zdravlje stanovništva i životnu sredinu može samo približno biti procenjen.

6. Programi posmatranja i ciscenja su hitno potrebni u Pancevu i Kragujevcu.

Programi merenja na terenu svakako bi pomogli da se popune mnoge praznine opisane u ovom izveštaju. Međutim, dijagnoza nije isto što i lečenje. Hitni potezi moraju biti preduzeti da bi se osiguralo da se situacija ne pogorsava.

7. Ubedljivi podaci ukazuju da su humanitarni zakoni kršeni tokom NATO kampanje, posebno u slučaju bombardovanja Panceva.

Brojni aspekti međunarodnih ljudskih zakona, posebno 1977 Prvi Dodatni protokol Ženevske konvencije, zabranjuju bombardovanje civilnih postrojenja. Definitivan zaključak ne može biti donesen kada je reč o legitimitetu ciljanja nekih postrojenja u Pancevu i Kragujevcu zato što je vlada Sjedinjenih Država odbila da obelodani svoje kriterijume za izbor ciljeva ili željene vojne efekte koji su bili postignuti bombardovanjem ovih postrojenja.

Preporuke

1. Celokupno pitanje bombardovanja civilnih postrojenja da bi se postigli vojni ciljevi mora da postane objekat ozbiljne istrage. Takva istraga bi trebalo da uzme u obzir štetu naneseu životnoj sredini i zdravlju stanovništva zadržati zemlju ili njenim susedima koji dele ekosistem sa zemljom koja je u ratu.

Istragu je potrebno hitno sprovesti ne samo zbog događaja opisanih u ovom izveštaju, već i zbog toga što se precizno bombardovanje postalo glavna komponenta vojne strategije usvojene od članova NATO saveza. Isto tako može biti usvojena od drugih zemalja u budućnosti.

2. Ciscenje životne sredine mora biti ubrzano da bi se prebrodila vremenska razlika između sukoba i popravke.

Dok je ovaj izveštaj pisan, prošle su tri godine od bombardovanja. Čini se da su samo u poslednjim mesecima započeli iskreni pokušaji popravke većeg zamaha. Glavni razlog za ovo jeste nedostatak fondova koji su rezervisani ekskluzivno za troškove ciscenja. UNEP ili neko drugo međunarodno telo bi trebalo da razvije sistem po kom bi fondovi bili odobreni odmah u

slucaju ozbiljnih problema u zivotnoj sredini. Cak i da politicki rezim zemlje nije pozeljan, njeno stanovnistvo ne bi trebalo da trpi dugorocne posledice u svojoj zivotnoj sredini.

3. Informacije koje su u vezi sa prethodnim bombardovanjima civilnih industrijskih postrojenja trebalo bi da budu dati na uvid javnosti radi njihove legalne provere.

Temeljno preispitivanje zakonitosti bombardovanja kao sto su ona u Pancevu I Kragujevcu ne mogu se ostvariti bez pune predaje informacije vojski koje su sprovodile te sukobe, ukljucujuci informacije koje se ticu opravdanja za izbor tih meta. Takva predaja bi omogucila poverenje izmedju javnosti I vojske dozvoljavajuci vojsci da dokaze da su ti napadi bili potrebni da bi se ostvarili konkretni vojni ciljevi.

4. Dok Sjedinjene Drzave ne prihvate zakonske zabrane za unistenje zivotne sredine za vreme rata, Sjedinjene Drzave ne bi trebalo da bombarduju civilna industrijska postrojenja koja sadrze bilo kakve opasne supstance koje bi bile otpustene u zivotnu sredinu.

Sjedinjene Drzave bi trebalo da ratifikuju Prvi Dodatni protokol Zenevskoj konvenciji koji govori o zastiti zrtava medjunarodnih oruzanih sukoba I pridruzi se Medjunarodnom krivicnom zakonu koji ima jurisdikciju da krivicno goni krsioce ovih protekcija. U najmanju ruku, Sjedinjene Drzave bi trebalo da shvate da zabrane onih metoda rata koje imaju za cilj ili mogu da se izazovu ozbiljnu stetu u zivotnoj sredini, izazovu dugorocne posledice po zdravlje su postale obicajno pravo. Buduca bombardovanja civilnih postrojenja koja mogu da oslobode opasne supstance ili izazovu dugotrajnu stetu po zivotnu sredinu I zdravlje stanovnistva ce otvoriti ista pitanja zakonitosti kao ova bombardovanja Panceva I Kragujevca. Dok Sjedinjene Drzave ne prihvate medjunarodne legalne okvire o zastiti zrtava medjunarodnih oruzanih sukoba kao ogranicenje, ne bi trebalo da razmatraju bombardovanje takvih postrojenja. Ova preporuka vazi za sve zemlje koje su van postojeceg zakonskih regulativa.

5. Treba uspostaviti intenzivne i redovne programe posmatranja i merenja koja bi pomogla da ciscenje i rehabilitacija sredine u Jugoslaviji budu efektivni i da ne bude preostalih i nepoznatih izvora zagadjenja.

Trenutno postoji mnogo neizvesnosti, recimo sto se tice nivoa zagadjenja (na primer, zagadjenje vodnih kanala oko Kragujevca PHB-om). Trebalo bi uspostaviti programe za uzimanje i analizu podataka da bi se stanovnistvo zastitilo od nepredvidjenih opasnosti.

Dalje, ti posmatracki programi bi preciznim merenjem rezultata ciscenja takodje doprineli temeljitosti cele operacije.

6. Proces ciscenja bi trebalo da bude vise transparentan.

Javnost, bilo da su to ljudi koji zive u Jugoslaviji ili druge zainteresovane strane, trebalo bi da imaju veci pristup informacijama kada je rec o statusu aktivnosti ciscenja i lokalne zivotne sredine. Takva otvorenost bi stvorila poverenje medju institucijama koje sprovode ciscenje i onih koje zele da zastite. UNEP naglasava vaznost otvorenosti kao jednu od lekcija koje su naucene

tokom prve godine operacija u Jugoslaviji. UNEP izjavljuje: " Vlasništvo, raspoloživost i difuzija podataka tokom ciscenja moraju biti jasno definisani izmedju svih relevantnih strana koje imaju udela, ukljucujuci industrijske partnere, radnike, opstine, strucnjake u podrucju ekologije itd. Ovo ce osigurati efikasno sprovođenje akcija ciscenja, jer ce mere za oporavak sredine biti sprovedene sa svim raspoloživim podacima.

Kopije izvestaja "Prezicno bombardovanja, siroko rasprostranjena steta" mogu se dobiti po zahtevu.